

RECENZJE I OMÓWIENIA

PATRICK MADRID, *WHY IS THAT IN TRADITION?* OUR SUNDAY VISITOR, HUNTINGTON (INDIANA) 2002, SS. 223.

Chrześcijańska codzienność każe nam, niejednokrotnie bezrefleksyjnie, przechodzić obok wielu podstawowych elementów związanych z szeroko rozumianą tradycją, dotyczącą zarówno wymiarów doktrynalnych jak i wielu kulturowych aspektów chrześcijańskiej codzienności. Książka P. Madrida wychodzi naprzeciw tym, którzy pragną pogłębić przede wszystkim swoją chrześcijańską świadomość wiary. Odwołuje się do szerokiej literatury patrystycznej, która została wykorzystana bardzo obficie, aby ukazać korzenie i uzasadnienie wielu elementów chrześcijańskiej tradycji dnia dzisiejszego. Książka składa się z pięciu zasadniczych części, uszeregowanych według logiki: autorytet – nauczanie – praktyka.

W części wstępnej autor porusza kwestie rozumienia Tradycji. Omówiona została pokrótce rola Tradycji w nauczaniu Kościoła i sposób jej kształtowania się, związek z objawieniem biblijnym oraz rola depozytu wiary. Poruszona zostaje także kwestia rozwoju doktrynalnego.

Pierwsza część książki poświęcona została tematyce związanej z kwestią autorytetu w Kościele. P. Madrid porusza tutaj takie zagadnienia jak prymat Piotra i jego następców, rola autorytetu biskupa Rzymu, kwestia sukcesji biskupa Rzymu wobec Piotra, autorytet tradycji apostoelskiej i zagadnienie kanonu biblijnego. Autor przedstawia kwestie prymatu i jurysdyksji oraz autorytetu, jakim cieszyli się od bardzo wczesnego okresu biskupi Rzymu. Przedstawia także, niekwestionowane przez inne źródła epoki, przykłady przekonania samych biskupów Rzymu o swojej roli. Wśród cytowanych przez autora fragmentów z pewnością problematyczny jest fragment *Listu do Koryntian* Klemensa, z racji trudności z przekonaniem o monoepiskopacie w Rzymie w tym okresie (ok. 80 r.) a także wartość samego przywołania interwencji wobec konfliktu w Koryncie jako argumentu na rzecz prymatu, tak, jak rozumiano go w okresie późniejszym. Także niektóre inne fragmenty są dosyć luźno związane z konkretnym zagadnieniem. Znaczenie lepiej ukazana jest kwestia autorytetu biskupa Rzymu. Teksty przedstawiają jego rolę kanoniczną oraz praktyczny autorytet w poszczególnych innych przypadkach w późniejszym okresie. Wartościowy jest z pewnością zbiór fragmentów mówiących o biskupie Rzymu jako następcy Piotra (i Pawła – jak wynika z tekstów, a co dzisiaj jest często pomijane). Pewne uczucie niedosytu pozostaje po lekturze wyjaśnienia kwestii

kanonu Nowego Testamentu. Brakuje odniesienia do tekstów starożytnych oraz wystarczającego zwrócenia uwagi na spory i wątpliwości dotyczące listy ksiąg kanonicznych.

Kolejna część zawiera omówienie wybranych kwestii doktrynalnych: Trójca Święta, macierzyństwo i dziewictwo Maryi, cześć oddawana świętym, czyściec i modlitwa za zmarłych. Po podjęciu kwestii terminologicznych autor pokrótce przedstawia formowanie się dogmatu trynitarnego wraz z towarzyszącymi mu kontrowersjami i sporami. Nieco więcej miejsca zostało poświęcone kwestii Bożego macierzyństwa Maryi, które autor ujmuje na tle tajemnicy wcielenia. Polemizuje także z podstawowymi nieporozumieniami, jakie powstały wokół tej doktryny, szczególnie ze strony niektórych nurtów teologii protestanckiej. Stosunkowo dobrze udokumentowany jest temat modlitwy za zmarłych, choć brakuje odniesienia do najstarszych świadectw pisanych, jakie posiadamy. Zmarli zostali przedstawieni jako niepodzielnie przebywający w Chrystusie. Tajemnica jedności z Nim stanowi podstawę tajemnicy oczyszczenia.

Trzecia część książki poświęcona została kwestii sakramentów. Ciekawy jest paragraf, gdzie omówiona została teologia chrztu dzieci. Autor podkreśla tutaj ścisły związek z obrzędem obrzezania, przy którym rodzice zawierali z Bogiem przymierze w imieniu ośmiodniowego dziecka. Autor dokonuje także refleksji nad Pawłowymi nawiązaniami do obrzędu obrzezania w kontekście chrztu i chrześcijańskiej drogi wiary. Bardzo obficie została przytoczona literatura patrystyczna związana z teologią samego chrztu. Szkoda jednak, że tylko kilka wzmianek odnosi się do omawianego tematu chrztu dzieci. W tej części autor porusza także kwestie sakramentu pojednania i Eucharystii. Z zagadnień Eucharystii omówiony został jej charakter ofiary oraz realna obecność Chrystusa.

Czwarta część zawiera omówienie zwyczajów i obrzędów katolickich. Jako pierwszy element została poruszona kwestia czci w stosunku do figur i obrazów. Z tekstów źródłowych cytowane zostały teksty związane ze sporem między ikonoklastami a ikonodulami, a także stosowne teksty Soboru Nicejskiego II i Trydenckiego. Autor krótko omawia także historię czci obrazów w starożytności chrześcijańskiej. Szczególna uwaga została poświęcona starochrześcijańskiemu symbolowi ryby i znakowi krzyża. W tej części został także umieszczony temat oddawania czci relikwiom. Interesujący jest przytoczony obszerny fragment dzieła Bazylego Wielkiego *O Duchu Świętym*, gdzie znajduje się uzasadnienie istnienia wielu obrzędów i sakramentaliów Kościoła. Pośród nich Bazyle wymienia m.in. znak krzyża, zwracanie się na modlitwie ku wschodowi, słowa błogosławieństwa chleba i wina podczas Eucharystii, błogosławienie wody chrzcielnej, oleju krzyżma, namaszczenie olejem. Uzasadnienie wynika z poczucia tajemnicy, jaka jest nieustannie przekazywana w ramach Kościoła w odniesieniu do poszczególnych obrzędów. Są to nie zanotowane (w Piśmie) misteria Kościoła, które stają się chrześcijańską codziennością. Wyjaśnione zostaje także użycie przez wczesny Kościół żydowskich elementów liturgicznych, jak świece i kadzidło. Kadzidło, które weszło w powszechne użycie dopiero po przełomie konstantyńskim, było używane w kilku miejscach na Wschodzie, czego świadectwa posiadamy. Jego użycie było natomiast dla chrześcijaństwa odniesieniem do żydowskiej liturgii świątynnej, której ofiary traktowano jako prefigurację ofiary eucharystycznej. Wyjaśnienie znajduje także zwyczaj chrześcijańskiej nowenny, który nie jest owocem pobożności okresu baroku, choć z pewnością związek tego typu pobożności z tą epoką jest bezsprzeczny. Kontekst powstania zostaje odniesiony do Nowego Testamentu, choć wiele z „nowennej” tradycji, jak wykazuje autor, da się wyprowadzić dopiero z epoki wczesnego średniowiecza. Autor poświęca także sporo uwagi kwestii daty świętowania Bożego Narodzenia, której nie uważa za proste zastąpienie starożytnego kultu *solis invicti*. Te i inne rozważania tej

części kończy ukazanie starożytności chrześcijańskiego przedstawienia krzyża oraz jego znaczenia dla wczesnego chrześcijaństwa.

Ostatnia część książki została poświęcona kwestiom moralnym takim jak: anty-koncepcja, aborcja oraz numeracja dziesięciu przykazań. W pierwszej kwestii świadectwo patrystyczne nie sięga, niestety, do najciekawszych i najbardziej przekonujących fragmentów, które posiadamy.

Książka jest ciekawą panoramą wielu elementów chrześcijańskiej doktryny i szeroko rozumianych zwyczajów w ich odniesieniu do kształtującej się Tradycji. Pozycja zawiera bardzo liczne i udokumentowane fragmenty z literatury patrystycznej, przez co może stać się punktem odniesienia dla wielu poszukujących określonych tematów w teologii Ojców. Mankamentem książki jest jej dający się niekiedy wyczuć polemiczny ton wobec myślenia protestanckiego. Nie umniejsza to jednak dokumentacyjnej wartości omawianej publikacji.

Ks. ANDRZEJ DAŃCZAK
GDAŃSK

**GIOVANNI ANCONA, *ESCATOLOGIA CRISTIANA,*
QUERINIANA, BRESCIA 2003, SS. 414.**

Rozwijająca się teologia wymaga nieustannego przeformułowywania sposobu swojego wyrazu. Jednym z istotnych jest wymiar podręczników, które, nie mogąc nigdy stać się wyczerpującym źródłem wiedzy w żadnej z poruszanych przez siebie kwestii, muszą jednocześnie znaleźć równowagę w ramach omawianych problemów, proporcje między poszczególnymi zagadnieniami, które nie mogą odzwierciedlać tylko poglądów autora, ale powinny oddawać to, co się rzeczywiście w teologii dzieje, a ponadto ukazywać stan badań, aktualnie dominujących poglądów itp. Jednym z przykładów niedawno opublikowanego podręcznika uniwersyteckiego, który spełnia te wymagania w bardzo dobrym stopniu jest *Escatologia cristiana* autorstwa Giovanni Ancony, która ukazała się w ramach serii podręczników teologii systematycznej publikowanych przez włoską Querinianę (*Nuovo corso di teologia sistematica*, red. G. Canobbio, A. Maffei, t. 13). G. Ancona jest wykładowcą teologii dogmatycznej na Papieskim Uniwersytecie Laterańskim i w Pulijskim Instytucie Teologicznym. Jest autorem kilku innych publikacji z eschatologii i antropologii teologicznej. Należy do teologów młodszego pokolenia.

Książka G. Ancony jest przede wszystkim bogatym przeglądem historyczno-teologicznym, który obrazuje rozwój i aktualny stan myśli chrześcijańskiej w odniesieniu do eschatologii. Książka składa się z trzech zasadniczych części: eschatologia biblijna Starego i Nowego Testamentu oraz literatura apokaliptyczna, późniejszy rozwój historyczno-teologiczny i część systematyczna. W całym dziele każdy podtemat kończy się notą bibliograficzną, odsyłającą do dalszego studium. Biorąc pod uwagę ilość podobnych odwołań obecnych w całej książce widać, że mamy do czynienia z bardzo obfita propozycją bibliograficzną. Niezależnie także, każda sekcja tematyczna kończy się, różnymi od wcześniejszych propozycji, pozycjami mającymi służyć jako punkt odniesienia przy pogłębianiu odpowiednich wątków tematycznych.

Pierwsza część książki poświęcona jest eschatologii świata biblijnego w tradycji kanonicznej i pozakanonicznej. Została zaprezentowana tutaj eschatologia Starego Testamentu, eschatologia apokaliptyki judaistycznej, Nowego Testamentu oraz chrześcijańskiej apokaliptyki pozakanonicznej. Ciekawym ujęciem jest eschatologia apokalips